

Oudste Nederlandstalige boek over mineralogie?

door Herwig Pelckmans

herwig.pelckmans@gmail.com

Onlangs kwam ik op het idee om eens te kijken naar het oudste Nederlandstalige boek over mineralogie, dat aanwezig is in de Koninklijke Bibliotheek van België, en dito in die van Nederland. Het was een aangename verrassing dat de catalogi van beide instellingen hetzelfde resultaat opleverden: een boekje uit 1780, dat in feite een vertaling is van een werk van Gustav von Engeström.

Gustav von Engeström (Lund, 1738 – Uppsala, 1813) was een Zweeds mijnexpert, beheerder van het Zweedse munthuis en adviseur van het Bergscollegium (de Zweedse Mijnbouwraad, een overheidsinstantie die tussen 1637 en 1857 de taak had om de mijnbouwindustrie en de metaalverwerking in Zweden te leiden en te controleren). Hij was ook lid van de Zweedse Academie voor Wetenschappen in Stockholm.

De basis van dit boek waren de lezingen die Gustav von Engeström in Londen had gegeven in 1765. Zij werden voor het eerst gepubliceerd als een appendix aan het boek van Axel Cronstedt dat von Engeström in het Engels vertaald had: *An Essay Towards a System of Mineralogy* (1ste editie London, 1770). De appendix beschreef het zaklaboratorium van von Engeström, zijn blaaspip en de procedures die hij volgde bij het analyseren van mineralen.

De blaaspip

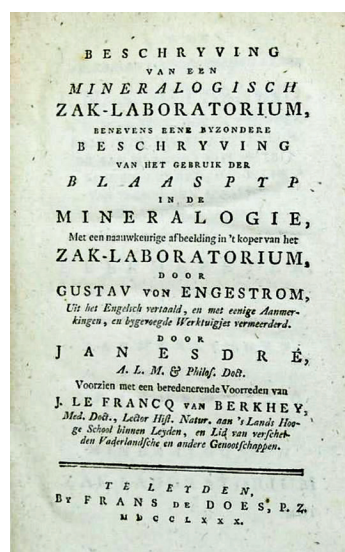
Een uitgebreide handleiding over de blaaspip is te lezen in de vierde editie van het boek *A Textbook of Mineralogy* van Dana & Ford (1966). Op pagina's 361 en 362 wordt de werking van blaaspip uitgelegd. Op de bladzijden 363–373 worden vier verschillende methodes van chemisch onderzoek met de blaaspip beschreven, inclusief de testgegevens van een aantal verschillende mineralen.

Vertaling

Het boek werd vertaald uit het Engels door Jan Esdré en kreeg als titel (afb. 1):

Beschryving van een mineralogisch zak-laboratorium, benevens eene byzondere beschryving van het gebruik der blaaspyp in de mineralogie, Met een naauwkeurige afbeelding in 't koper van het zak-laboratorium, door Gustav von Engestrom, Uit het Engelsch vertaald, en met eenige Aanmerkingen, en bygevoegde Werktuigjes vermeerderd.

Jan Esdré (Curaçao, 1748 – Heusden, 1823) “was een naarstig onderzoeker der natuurkundige wetenschappen en

▲ Afb. 1. Titelpagina van het boek. Publiek domein.

bezat eene buitengewone bedrevenheid in het zelf vervaardigen van de meeste werktuigen, bij zijne proeven benooidigd. Als mensch was hij om zijn beminnelijk karakter zeer gezien en algemeen bemind.” Een overzicht van zijn werken en bijkomende gegevens vind je via de Digitale bronnen onderaan.

Tevens werd het boek “Voorzien met een beredenerende Voorreden van J. Le Francq

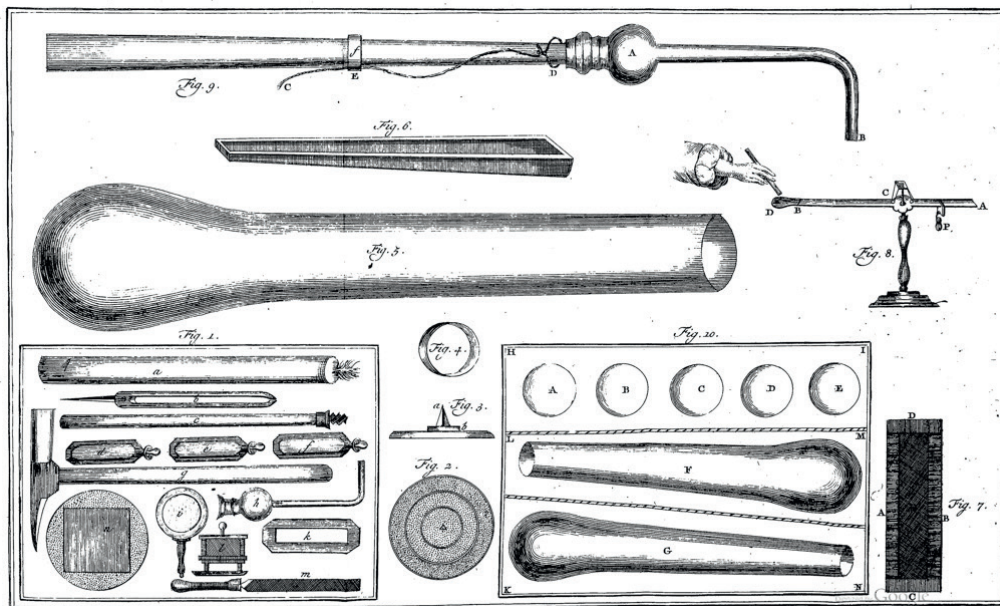
van Berkhey”. Johannes le Francq van Berkhey (Leiden, 1729–Leiden, 1812), was een Nederlandse natuuronderzoeker, arts, dichter, auteur en schilder. Hij werd vooral bekend door zijn prachtig geïllustreerde boeken over de *Natuurlyke Historie van Holland* (1769–1778). In 1773 werd Le Francq van Berkhey lector in de natuurlijke historie aan de Universiteit Leiden.

De vertaling en bewerking van Jan Esdré werd gedrukt in Leyden (=Leiden, Nederland) door Frans de Does in MDCCCLXXX (= 1780). Het beslaat VII-XL en 1-77 pagina's tekst, voorafgegaan door een dankwoord aan J. N. S. Allamand van twee bladzijden. Het formaat is octavo (=22x14 cm) en de enige echte illustraties in het boek staan op de buitentekstplaat (een uitslaande kopergravure) die zich achteraan in het boek bevindt (afb. 2).

Gedigitaliseerd door Google

In september 2014 werd een exemplaar van dit werk aangeboden door antiquariaat Emile Kerssemakers op een Catawiki-veiling. De titel van het boek werd toen vermeld als: “Beschrijving van een Mineralogisch zak-Laboratorium, benevens eene bijzondere beschrijving van het gebruik der blaaspip in de Mineralogie”. De “zeldzame uitgave met mooie uitslaande kopergravure” werd toen door de experts Steven de Jode en Job Kwakman geschat op 175 tot 275 euro. Het werd uiteindelijk verkocht voor 185 euro.

Het boek, dat zich in de Nationale Bibliotheek van Nederland bevindt, werd door Google gedigitaliseerd en kan gelukkig ook online bekeken en gelezen worden. Sterker nog, er is zelfs een pdf-bestand beschikbaar voor iedereen die het wil downloaden en aan zijn/haar digitaal wil toevoegen (zie onder Digitale bronnen). Mooie foto's van gelijkaardige zaklaboratoria, vaak ook blaaspip-kits genoemd, zijn te zien in het Virtuele Mu-

◀ Afb. 2. Kopergravure van de instrumenten van het mineralogisch zaklaboratorium. Publiek domein.

seum van de Geschiedenis van de Mineralogie: <https://mineralogy.eu>. Deze website is een gezamenlijk initiatief van Paul Tambuysen en Claude Hootel . Via de link onder Digitale bronnen komt u bij de korte beschrijvingen en afbeeldingen van de blowpipe kits.

Digitale bronnen

- Koninklijke Bibliotheek van België: <https://www.kbr.be/nl>
- Koninklijke Bibliotheek van Nederland: <https://www.kb.nl>
- Gustav von Engeström: <https://mineralogicalrecord.com/libdetail.asp?id=337>
- Catawiki veiling: <https://veiling.catawiki.be/>

- kavel/705937-old-rare-gustav-von-engestrom-jan-esdre-beschrijving-van-een-mineralogisch-zaklaboratorium-benevens-eene-bijzondere-beschrijving-van-het-gebruik-der-blaaspijp-in-de-mineralogie-1780
- Jan Esdr : www.biografischportaal.nl/persoon/33641939
- Jan Esdr : www.kennisbank-waterbouw.nl/tresor/biografie/Esdre.htm
- Johannes le Francq van Berkhey: https://nl.wikipedia.org/wiki/Johannes_le_Francq_van_Berkhey
- Het boek: <https://books.google.be/books?id=aztIAAAcAAJ>
- Zaklaboratoria in het Virtuele Museum: <https://mineralogy.eu/nonoptical.html>

Overig

Lezersaanbieding

De tweede druk van het boek *'Kijk waar je loopt'* van Jelle Reumer, verschijnt in december onder de nieuwe titel *'Stadsfossielen'*. Stichting GEA mag u deze tweede, herziene en uitgebreide druk eenmalig, in de maand december 2020, tegen een gereduceerde prijs aanbieden. Een aanrader voor iedere geologisch geïnteresseerde.

Zoals Reumer schrijft: fossielen kun je niet alleen op de Maasvlakte of in Frankrijk bij de rotsen van La Vache Noire vinden, maar ook als je kijkt waar je loopt, onderzoekend en nieuwsgierig, zelfs onder je voeten of op ooghoogte, midden in de bebouwde kom. Reumer noemt dat 'stadspaleontologie'. In zijn boek beschrijft hij menige stadswandeling en je krijgt zo een ander, nieuw beeld van de stad waarin je woont of wandelt.

Op de eerste druk zijn talloze reacties gekomen van fossielspeurders in Nederland en België, waardoor deze nieuwe druk een breed palet presenteert van de stadsfossiele rijkdom van de publieke ruimte waarin we dagelijks verkeren.

De mogelijkheid voor het bestellen van een exemplaar loopt tot 31 december 2020. Degenen die zich al van tevoren, via de GEA-nieuwsbrief hebben opgegeven, krijgen het boek voor 5 december 2020 thuisgestuurd.

Stichting GEA is erg verheugd u Jelle Reumers nieuwe

boek *'Stadsfossielen'* inclusief verzendkosten, aan te kunnen bieden voor €17,00.

Maak het bedrag van €17,00 o.v.v. uw donateursnummer over op nummer NL96INGB 0002 0692 42 t.n.v. Penningmeester, Stichting Geologisch Activiteiten. MKA-leden dienen hun MKA-lidmaatschapsnummer op te geven. Stuur, i.v.m. het bestellen bij de uitgever en het verzenden ook een mail met naam, adres, pc+woonplaats, mailadres naar de voorzitter van GEA: voorzitter.gea@gea-geologie.nl

